

Artur Radvanský

Artur Radvanský

Praha

Česká republika

Rozhovor pořídila: Martina Maršálková

Období vzniku rozhovoru: říjen 2004

Pan Radvanský je velmi vitální pán. Náš rozhovor probíhal v zázemí bytu jeho dobré přítelkyně a spolupracovnice z Tereziánské iniciativy [1](#) Míši Vidlákové. Pan Radvanský velmi ochotně a poutavě vyprávěl svou životní historii.

[Rodina](#)

[Dětství](#)

[Za války](#)

[Po válce](#)

[Glosář](#)

Rodina

Otec mého tatínka se jmenoval Adolf Tüeberger. Narodil se někdy v druhé polovině devatenáctého století v Polských Beskydech. Dědeček Tüeberger měl základní vzdělání a po škole si v Jawiszovicích otevřel malý obchod s potravinami. Zemřel někdy v osmdesátých letech devatenáctého století. Moje babička z otcovy strany se jmenovala Sali, rozená Rauchbergerová. Tatínkova maminka byla také sestrou maminčina tatínka Jindřicha Rauchbergera. Narodila se v roce 1860 nejspíš také v Polských Beskydech. Po obecní škole se vyučila švadlenou. Stejně jako její manžel Adolf světla všechny židovské svátky a stravovala se košer. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století odešla babička se svými bratry a sestrou za prací na Ostravsko. Usadila se v Bartovicích, malé vesnici nedaleko Radvanic, kde také roku 1920 zemřela.

Babička Sali Tüebergerová měla dva bratry, Jindřicha a Jakuba Rauchbergerovy, a sestru tetu Shaufeldovou. Na její jméno si nevzpomínám. Jakub se narodil roku 1855 také v Polských Beskydech. Když přišel se sourozenci na Ostravsko, tak nejdříve pracoval v Ostravě na šachtě a potom se usadil v Petřvaldě. Petřvald je vesnice vedle Radvanic. Strýc Jakub si v Petřvaldu zařídil malý hostinec a obchod s koloniálním zbožím. Jeho žena se jmenovala Hermína a pocházela z českých Hořic. Měli spolu dva syny. Jeden z nich se jmenoval Otto a na jméno druhého syna si nevzpomínám. Strýc Jakub zemřel v roce 1937 nebo 1938 a syn Otto po něm převzal jeho hospodu. Oba Jakobovi synové a manželka zemřeli za druhé světové války v Auschwitzu. Jakub byl silně nábožensky založen. Slavil všechny židovské svátky, modlil se každé ráno a večer a dodržoval rituální stravu.

Dědeček z maminčiny strany se jmenoval Jindřich Rauchberger. Narodil se kolem roku 1860 také v Polských Beskydách. Ve stejné době se narodila i jeho žena, moje babička. Na její jméno si ale nevzpomínám. Dědeček se vyučil klempířem. Babička se starala o domácnost. Kdy se spolu seznámili, nevím. Společně se pak na začátku dvacátého století přestěhovali na Ostravsko, do Radvanic, kde si děda po první světové válce otevřel klempířskou dílnu, a to u řezníka pana Břenka

na dvoře. Tam také měli dvoupokojový byt. Bydleli tam se svým synem Samuelem. Tam žili až do roku 1931, kdy můj tatínek postavil dům, a tam potom žili s námi.

Dědeček každé ráno vstával, dvakrát týdně se holil, a to ne žiletkou, ale chemikálií, něčím, co bylo jako nehašené vápno. Holil se tak, protože podle židovského náboženského ritu se nesměl holit železem. Poté si dal panáka slivovice nebo nějakého jiného pití a v ložnici se začal modlit. Když se modlil, tak to mělo takovou hezkou melodii a já jsem ho strašně rád poslouchal. Dokonce když mi byly tak tři čtyři roky, tak mě naučil takovou malou modlitbu na ráno a večer. Byl na mě pyšný, protože málokteré dítě v mém věku se umělo modlit. Na tu modlitbu si vzpomínám dodnes, protože i díky ní jsem byl schopen přečkat válečná léta. Dávala mi víru v život a přesvědčení, že prostě musím všechno přežít. Zatímco se dědeček modlil, babička mu připravovala snídani. Do práce chodil v pondělí ráno a zůstával tam do středy, ve čtvrtek jel opět do práce, kde si připravil materiál na pátek a v pátek taky pracoval, ale jenom do poledne. Z práce domů se vracel tak akorát, aby se mohl před šabatem umýt. V zimě to ale bylo s penězi horší, protože nebyla práce, a tak moji prarodiče žili z toho, co si v létě našetřili.

Moji prarodiče byli nábožensky založení. Slavili všechny svátky, dodržovali příkázání a šabat a stravovali se košer. Pro mého dědečka byla Bible zákon. Někdy jsem se ho ptal, proč se o šabat nemůže jezdit tramvají, vždyť přece řidič nepracuje, nebo proč nejíme vepřové, když je na jatkách veterinář a prohlíží vepře, jestli nejsou nemocní. Na tom mi děda vždycky odpověděl: „Tak to stojí v Bibli, tak je to správné.“ Dědeček byl mírný, klidný. Nepamatuji si, že by někdy na někoho křičel nebo někoho udeřil. Babička byla také moc hodná. Celý život byla nemocná, protože měla už asi od narození jednu nohu kratší. Zajímavé na ní bylo to, že převzala od katolíků jejich „ježišmarjá“, pouze si to předělala na „jezuskotečky“ nebo taky „švamini“.

Obec Radvanice bylo městečko, kde byla již v té době zavedená elektřina i voda. Pamatuji si, že tatínek měl v obchodě ledničku na elektřinu. Nejbližší velké město byla Ostrava, z níž vedla úzkokolejná tramvaj přes Petřvald a Radvanice do Orlové a Karviné. Vztahy mých prarodičů se radvanickými sousedy byly bezproblémové. V dědečkově dílně žil tovaryš, který se jmenoval Jureček a pocházel z Polských Beskyd. Dědeček se také přátelil s radvanickým panem farářem. Hráli spolu karty v dělnickém domě a kuželky v sokolovně.

Dědeček měl tři sourozence - bratra Jakuba, sestru Sali, provdanou Tüebergerovou, a sestru, provdanou Shaufeldovou. Sestra Shaufeldová se narodila v šedesátých nebo sedmdesátých letech 19. století. Víím o ní pouze to, že se provdala za židovského kantora Shaufelda. Kantor Shaufeld měl dva syny. Jeden byl doktor medicíny a žil v Přerově nebo Prostějově. Jeho bratr se jmenoval Emil a čím se živil, si nevzpomínám. Přesné datum a místo úmrtí tety Shaufeldové nevím, ale nejspíše zemřela v koncentračním táboře Terezín [2](#).

Můj tatínek se jmenoval Marek Thüeberger. Narodil se v Jawiszovicích v Polských Beskydách v roce 1888. Tatínkův otec se původně jmenoval Tüeberger. Když však tatínka po narození jawiszovický farář zapisoval do kroniky, protože ve městě nebyla židovská matrika, tak jméno spletl a napsal Thüeberger a toto jméno mu už zůstalo. Vyučil se obchodním příručím. Náboženské svátky světil všechny, stravoval se košer, ale v sobotu nedodržel šábés a pracoval, aby nepřišel o zákazníky. Tatínek se jako člen živnostenské strany [3](#) také dostal počátkem třicátých let do politiky, když kandidoval do vedení obce Radvanice. Po Hitlerově nástupu k moci v roce 1933 však politiky nechal. Vzhledem ke své pracovní vytíženosti neměl tatínek nějaké záliby. Četl málo a když už, tak

noviny. Četl Ranní noviny, dělnický deník, který obsahoval především obchodní záležitosti. Odebíral také židovský časopis Jaldut, který nejdříve vycházel v němčině a poté i v češtině. Tatínek neměl žádné sourozence.

Maminka se jmenovala Anna Thüebergerová, rozená Rauchbergerová. Narodila v roce 1896. Vyučila se sice švadlenou, ale když si tatínek otevřel obchod, tak přestala šít a pomáhala mu v obchodě. S náboženským založením na tom byli s tatínkem stejně. Maminka byla velmi kulturně založená. Milovala divadlo a zejména operu. Chodili s tatínkem do Ostravy do německého divadla nebo na představení ochotníků, kteří patřili ke společnosti spiritistů. To byli lidé, kteří věřili na telepatii a duchy a scházeli se na seancích. Židé v této společnosti nebyli. Rodiče si koupili gramofon a na deskách poslouchali skladby z operet jako Země úsměvů nebo Čardášová princezna. I na rádiu se u nás poslouchala především hudba.

Maminka měla čtyři bratry. Bratr Richard se narodil kolem roku 1900 a vyučil se obchodním příručím. Nebyl ženatý. Zemřel v roce 1942 v koncentračním táboře Dachau. Bratr Arnold se narodil v roce 1898. Vyučil se obuvníkem. Narodil od všech sourozenců i rodičů byl ateista. Sám nebyl komunist, ale sdílel jejich názor na náboženství. Dědečka to velmi mrzelo. Arnold sice do synagogy chodil, ale nemodlil se a nenechával se povolat k Tóře. Je možné říct, že tam chodil jenom kvůli dědečkovi. Za manželku si vzal sestru Richardovy manželky. Ta zemřela při porodu jejich dítěte v Izraeli a on se potom už neoženil. Zemřel v roce 1971 v Izraeli. Bratr Filip se narodil kolem roku 1900. Vyučil se krejčím. Sice se oženil, ale se svou ženou se rozvedl. Z manželství mu zůstali dva synové, a to Bedřich a Max. Ze všech bratrů byl nejvíce nábožensky založen. Zemřel v roce 1942 v koncentračním táboře Majdanek nebo Treblinka. Bratr Samuel se narodil někdy v devadesátých letech devatenáctého století. Za první světové války před ním na polské frontě vybuchl granát a tento šok ho těžce poznamenal. Z tohoto duševního otřesu se nakonec vyvinula Parkinsonova nemoc, takže až do své smrti musel žít s rodiči, kteří se o něho starali. Chvilí žil také v našem domě v Radvanicích, který tatínek postavil. Zemřel v roce 1931.

Můj otec a matka byli bratranec a sestřenice. Tatínkova maminka Sali Tüebergerová byla sestrou maminy tatičky Jindřicha Rauchbergera. Tatínkovi se maminka líbila a on jí také, ale měla strach z jejich příbuzenského vztahu, kvůli dětem, protože slyšela, že to dělá problémy. Na konci první světové války byl tatínek v lazaretu ve Vídni. Maminka za ním přijela a čtrnáct dní o něho pečovala a chodila za ním. Tam se také dohodli, že se vezmou. To pak udělali ve dvacátém roce, kdy měli církevní svatbu, protože tenkrát se ještě nemuselo chodit na úřad. Když se podívám zpětně na postavení svého dědečka v rodině, je jasné, že museli mít k tomuto sňatku jeho povolení, a proto také s největší pravděpodobností tuto svatbu odsouhlasil i rabín. Kdyby tomu tak nebylo, tak by to dědeček nikdy nedovolil.

Dětství

V roce 1923 se narodili moji dva bratři, dvojčata Karel a Max Thüebergerovi. Bohužel se naplnily maminy obavy z jejího příbuzenského vztahu s tatínkem, protože bratři se narodili hluchoněmí a duševně zaostalí. Rodiče se proto o ně museli stále starat. Bratři strávili hodně času v různých ústavech. Jeden z nich byl například v ústavu ve městě Lipník nad Bečvou.

Po svatbě si rodiče pronajali byt v domě pana Hábra v Radvanicích. Byly to dohromady dva pokoje a kuchyň. Protože se tatínek nějak nepohodl s panem Hábrem, tak jsme si pronajali dům, který kdysi sloužil jako polská škola. Ten dům patřil hornickému svazu a na starosti ho měl pan Seidler,

který byl správcem hornického hotelu a lázní v Rajeckých Teplicích na Slovensku. V roce 1931 pak tatínek postavil rodinný dům, kde jsme žili my, děda Rauchberger s babičkou a strýcem Samuelem. V tom domě měl také tatínek obchod, který si otevřel na počátku třicátých let. Půl obchodu byly obuvnické potřeby, které nakupoval u pana Konvičky, který měl továrnu na kůže, a se kterým se naše rodina i přátelila. Pan Konvička byl příbuzný Tomáše Bati [4](#). Druhá polovina obchodu bylo železářské zboží jako hřebíky, nádobí atd. Celkem byla v domě dvě obytná patra. Byla tam také zabudovaná elektřina. K domu patřila i malá zahrádka, kde rostly ovocné stromy a kde jsme pěstovali zejména brambory a zelí. Zelí jsme potom nakládali. Chovali jsme i domácí zvířata, a to slepice a husy, kachny.

Na společné dovolené spolu rodiče nejezdili kvůli tatínkově obchodu. Já jsem ale jezdil ve třicátých letech s maminkou do Rajeckých Teplic k panu Seidlerovi a jeho rodině. Jeho dcera Danuška byla moje první dětská láska. Vždy, když jsme do Teplic přijeli, tak jsme si spolu hráli, objímali se, spali v jedné posteli. To pokračovalo, i když byla Danuška v páté třídě. Drželi jsme se za ruce, objímali se, a pan Seidler se smál a říkal, že už nám chystá věno. V Teplicích jsme byli naposled v roce 1937. Někdy také na Vánoce přijeli oni na Ostravsko. Návštěvy se ale nesměly krýt se židovskými svátky, protože k nám jezdili naši příbuzní jako například babiččini vnuci, strýc Richard se ženou a ti přes svátky bydleli u nás. Hosté přespávali na rozkládacích postelích s matracemi na naší velké půdě, kterou tatínek plánoval přestavět na pokoje. Protože nás ale bylo z rodiny hodně, tak by se k nám ostatní návštěvníci už nevešli. Když byla například chanuka, odjel jsem na první a poslední dva dny. Jinak jsem musel být doma. V tyto dny jsme se snažili, abychom byli celá rodina pohromadě a strávili tak nějaký čas spolu.

Většinu židovských svátků jsme všichni trávili u strýce Jakuba. To tatínek zavřel obchod a dědeček dílnu a jeli jsme do Petřvaldu. Jakub měl doma aron ha-kodeš [svatostánek, v níž je uchován posvátný předmět, např. Tóra, šofar, etc. – pozn. red.] a chodil k němu i kantor Löwy, který v Petřvaldu bydlel. Právě kantor Löwy mě připravoval na bar micva v mých třinácti letech. Byla to tenkrát velká sláva a velká čest pro strýce, protože z tamějších dětí jsem měl první bar micva já. Dostal jsem od něho darem stříbrné hodinky, které mi ale ukradli ve škole. U strýčka jsme slavili i jiné svátky jako například Sukot. Na jeho zahradě stála suka. V té jsme také po modlení jedli a jídlo nám tam nosila teta Hermína. Suku jsme měli i u nás na zahradě v Radvanicích. Postavili ji tatínek s dědečkem. Byla to taková kůlna se střechem ale bez stěn, takže se museli do stran dávat rákosové rohože, aby na nás lidi jdoucí kolem naší zahrady nekoukali. Svátky jako šabat a pesach jsme slavili doma v Radvanicích. O šabatu jsme se v pátek večer všichni sešli a večeřeli spolu. Maminka s babičkou připravovaly jídlo. Většinou to bylo kuře nebo hovězí maso. Obě také pekly barches. Na šabat to byl takový zvláštní s „prstama“, který vypadal jako dvojpatrová nebo třípatrová vánočka. I maso jsme měli rituálně připravené, protože dědeček měl známého šocheta jménem Lasy z Polska, který chodil ve středu z Polského Těšína směrem k Radvanicím a v obcích, kterými procházel, zabíjel rituálně zvířata. V Radvanicích, kam dorazil ve čtvrtek, pracoval v části domu jednoho místního řezníka. Měl tam k dispozici také pomocníka. Ze čtvrtka na pátek přespal u dědečka a babičky a v pátek se opět pěšky vypravil nazpět do Polského Těšína. Vzpomínám si také, že měl sice malé a křivé nohy, ale krásný hlas. U modlení tak hezky zpíval. Šoulet, který jsme v pátek odpoledne připravovali z kuřecího nebo hovězího masa, jsme vždycky zanesli k židovskému pekaři, kde celý hrnc strčili do pece, a služka, která k nám večer chodila, si ho tam vyzvedla. O pesachu se sneslo z půdy pesachové nádobí. Opět jsme tento svátek slavili společně a pesachovou večeří řídil dědeček.

Na purim jsme chodili do Ostravy, protože ostravská židovská obec pořádala slavnost pro děti. Do Ostravy jsme chodili také na Simchat Tóra i na chanuku, ale večer jsme pálili svíčky už doma.

Když mi byly dva nebo tři roky a narodili se mí bratři Karel a Max, nastěhovala se k nám nějaká sestřenice, které jsme říkali teta Paola, a ta se o nás děti starala. Jelikož pocházela z oblasti Sudet, naučil jsem se od ní mluvit německy. Když se pak v roce 1926 vdala a odešla od nás, doma se mluvit německy přestalo, ale já jsem to nezapomněl. Rodiče o tom ale nevěděli a vždy, když si chtěli říct něco, co jsme neměli slyšet, mluvili německy. Já jsem je ale poslouchal a prozradil jsem se tím, že jsem se jednomu vtipu zasmál. Tatínek mi pak ve druhé třídě obecné školy zjednal učitelku němčiny. Od té doby umím německy číst bez problémů. Horší to bylo s gramatikou. Když jsem chodil na gymnázium, vůbec jsem se ji neučil. Při kompozicích se mi pravidelně sešit červenal opravenými gramatickými chybami. Dodnes mi dělá problémy napsat dopis v němčině. To si vždycky musím vzít na pomoc aspoň nějaký tlustý slovník. Když mě potom ve škole učila Hilda Wernerová z jedné orlovské židovské rodiny, která měla sodovkárnu nebo nějakou továrnu, tak ta mě zavolala a nechala mě vyprávět, co jsem včera dělal nebo jak jsem se měl na horách, a tahle konverzační cvičení mi šla výborně, protože jsem měl stejnou, ne-li lepší slovní zásobu a výslovnost než učitelka nebo inspektoři, kteří chodili na kontroly.

V Radvanicích jsem chodil do obecné školy. Spoustu času jsem také trávil v Sokole [5](#). Chodil jsem tam na taneční besídky, hrál jsem házenou za dorostence, fotbal jsem nehrál, ale hrál jsem hokej. Hokej se hrál na kluzišti a to byl kus hřiště, které se postříkalo vodou z řeky, a když voda zamrzla, tak se tam bruslilo. Když se jen tak bruslilo na ledě a viděl jsem nějakou kočku, která uměla bruslit, tak jsem s ní jezdil. No zkrátka měl jsem kamarády mezi Čechy, Němci i Poláky.

Na tanečních besídkách jsem tančil, protože jsem uměl jako jeden z mála kluků tančit už v tercii. Tančit valčík mě naučila maminka, takové ty moderní tance jako tango nebo foxtrot mě naučily spolužačky. Uměl jsem i waltz, rumbu a besedu, a to přestože jsem nikdy nechodil do tanečních a základy mě naučila jenom maminka. Na tanečních večerech jsem byl proto žádaný tanečník. Tanec jsme také „trénovali“ o hodinách katolického náboženství. Tedy, kdo chtěl na náboženství zůstat, tak mohl. Páterovi Birkovi to nevadilo, naopak mě někdy požádal o výklad Starého zákona ze židovského hlediska. Když jsme nezůstali, tak jsme chodili do třídy, kde byl zpěv. Byl tam klavír, na který se hrálo, a při hudbě se i tancovalo. Na pátera Bírka strašně rád vzpomínám. Byl to filosemita, který uměl i hebrejsky číst. Jinak vyučoval náboženství a latinu. Taky si vzpomínám, že byl strašně mlsný. Pod naší školou byla výrobná cukroví. Kupovali jsme si tam odřezky, protože byly nejlevnější. Za korunu jsme si jich pořídili celý pytlík. Páter Bírek vždycky říkal, že chodíme na kohorty, což je nějaké katolické modlení, takže si z toho vlastně dělal legraci.

Od roku 1926 jsem také lyžoval. Lyžovat jsem jezdil do Frenštátu pod Radhoštěm k rodině pana Konvičky. Naučil jsem se perfektně lyžovat, když mi bylo takových osm, deset roků. Poté jsem jezdil za dorostence sjezd a běh, ačkoliv jsem byl ještě žák. Do Frenštátu jsem jezdil rád. I paní Konvičková si mě oblíbila. Byl jsem její Arturek s krásnýma modrýma očima.

V šesté třídě jsem se také začal učit hrát na housle. Sice jsem nebyl nejhorší, ale tenkrát mě to vůbec nebavilo. Od tatínka jsem dostal ke dvanáctým narozeninám housle, ale přesto jsem se moc nesnažil, a tatínek mi pak přestal platit hodiny. Dodnes toho lituji. Historie mých houslí je zajímavá. Když museli za druhé světové války Židé odevzdávat housle do sběrný, dala je maminka do úschovy sousedce Pálkové a ta Pálková se odstěhovala někam pod Beskydy. Její dcera, která se

mnou chodila do školy, se ale asi v roce 2000 dozvěděla, že jsem válku přežil a že žiji v Praze a ty housle mi poslala. Brečel jsem štěstím jak malý kluk.

O Vánocích jsem chodil se svým kamarádem Walterem Knoppem na půlnoční mši do katolického kostela, i když já jsem tam nechodil kvůli modlení, ale za děvčaty. O křesťanských Velikonocích jsem také chodil koledovat s celou partou kluků. Byl mezi nimi i syn faráře Olšanského a naši němečtí spolužáci ze školy, kteří se od nás učili česky. Ti po roce 1933 museli odejít z české školy a byli nuceni jít do zaměstnání. Při koledovačce jsme mrskali holky a taky jsme s nimi tancovali. Protože jsem nechtěl provokovat a protože byl zrovna pesach, jedl jsem pečené kuře, pečenou kachnu nebo pečenou husu, které sice nebyly košer, ale nabízeli mi je.

V Radvanicích jsme nebyli jediní Židé. Bylo tam celkem asi patnáct židovských rodin. Jejich děti byly podobného stáří jako já, takže jsem si s nimi mohl hrát. Většinou to byli Židé německy mluvící a dalo by se říct, tak trochu ateisté. Dodržovali jenom hlavní svátky, ale třeba šabat ne. Byla tam například rodina Laubrova, ti už byli asimilovaní, potom sourozenci Kohlovi vlastníci textilní obchod, pekař Fogl, kterému utekl syn do cizinecké legie a vrátil se ve třicátém šestém nebo třicátém sedmém roce a potom se živil také jako pekař.

Když mi bylo okolo dvanácti let, tak jsem také poprvé nejedl košer. Dříve jsem si netroufl, protože jsem měl strach, že zemřu. Když jsem ale poprvé šel někam na návštěvu, kam jsem byl pozvaný na večeři, bylo mi trapně říkat, že něco nejím. Někde to bylo dobré, když mi nabídli chleba, vajíčka, sardinky atd., ale jednou mi nabídli salám a ten jsem tedy taky snědl. Tak jsem taky zjistil, že nezemřu. Nemůžu říct, že bych si to někdy kupoval sám, ale když mi to nabídli, tak jsem jedl.

Antisemitismus jsem pociťoval spíše jenom ve slovních potyčkách. Nevzpomínám si, že by mi někdo sprostě nadával. Podle mého názoru Češi v podstatě antisemitští nebyli, to Polští Židé na tom byli hůř. Po třicetileté válce, když nastoupila rekatolizace, taky někteří evangelíci konvertovali místo ke katolictví k judaismu, to bylo hlavně za Josefa II [6](#). Takže se stávalo, že část rodiny zůstala evangelická, část katolická a malá část židovská, ale stále to byli příbuzní, takže Češi nebyli antisemité takříkajíc zažraní. No a podle svých velkých zkušeností musím říct, že evangeličtí faráři byli hodně nápomocní Židům tím, že jim vydávali falešné rodné listy a tím jich mnoho zachránili. Katoličtí kněží to kvůli přílišné disciplíně nedělali, protože se báli, ačkoliv nebyli v jádru zlí.

Po vstupu německých vojsk, to znamená 14. března 1939 [15. března 1939 začala okupace českých zemí německými vojsky - pozn. red.], jsem přijel domů z lyžování a před naším domem stál německý tank. Mě potom vyhodili z gymnázia, protože jsem tam jako Žid nesměl chodit [7](#).

V tu dobu jsem měl také od pana Konvičky domluveno, že nastoupím do Baťovy továrny ve Zlíně na zaučení a potom že se dostanu do Baťovy filiálky v jižní Africe. Nebylo mi to však souzeno, protože mě zatkli asi deset dní před prvním zářím roku 1939, kdy jsem měl i vyjednaný nástup do Zlína.

Už ve třicátých letech po nástupu Hitlera k moci jsme se u nás setkávali s demokratickou emigrací z Německa. Většina těch lidí nebyla nějak stejně politicky zaměřená. Spojovalo je spíše to, že byli svobodomyšlní a nesmiřitelní odpůrci Hitlera. Utíkali do Československa, protože náš stát byl takovou oázou proti fašismu. V Polsku byli u moci fašisté, v Maďarsku také, na Slovensku klerikálové a v Německu fašisté. Takže z Německa utíkali k nám a někdy pokračovali i dál. Když potom v roce 1939 přišlo do Čech gestapo, tak hodně našich policistů, mezi kterými bylo hodně skrytých fašistů, mělo připraveno seznamy těchto lidí a spolu s gestapem je zatýkali a posílali do

koncentračních táborů. My jsme těm lidem pomáhali utéct přes hranice Protektorátu Čechy a Morava [8](#). Tenkrát totiž Polsko okupovalo těšínské Slovensko, a proto hranice Protektorátu vedla asi dva kilometry od našich dveří v Radvanicích. Na hranicích v lese stál uhelný důl, přesněji jáma Ludvík, a na druhé straně v Polsku, už si nepamatuji vzdálenost přesně, ale mohlo to být tak pět set metrů, stál také uhelný důl. No a protože v té době bylo Polsko svobodný stát, tak jsme uprchlíky převedli přes les k jámě. Většinou to bylo maximálně pět osob, které už měly připravené šaty. S lidmi na druhé straně jsme si dávali znamení, když byla příhodná situace. Potom byli uprchlíci převedeni spojenými štolami na druhou stranu do Polska. Z Polska pokračovali do Dánska nebo lodí do Francie. Levicově orientovaní uprchlíci se obrátili na druhou stranu do Sovětského svazu. Tyto převody organizovala naše skupina mládežníků, a protože nám ještě nebylo ani osmnáct let a neměli jsme zkušenosti s ilegální činností, tak to všechno prasklo. Potom mě přišlo gestapo domů zatknout a jelikož jsem nebyl zletilý a zodpovídal za mě otec, tak ho odvedli se mnou, i když on neměl ani potuchy o mých aktivitách v tomhle směru.

Za války

Že nás gestapo surově zbilo jak doma před maminčinýma očima, tak i na základně v Ostravě, ani není třeba připomínat. V Ostravě jsem se dozvěděl, že nás podvedl jeden známý, který chtěl naoko někoho převést. Z mé spoluúčasti se podle nacistů vyklubala příprava k vlastizradě. Nacisté také nemohli přenést přes srdce, že Žid pomáhal Němcům na útěku. Nacisté nás zavřeli do vězení, ze kterého nám pomohl zázrak. Na hřišti, kde jsme museli chodit kolečka kolem hřiště před gestapáckou věznicí, poznal tatínek v jednom vojákově Gustava, svého spolubojovníka z polské fronty za první světové války. S jeho rodinou jsme se shodou okolností před válkou stýkali. Měl syna Gustava starého jako já, který uměl česky, a manželku z Hlušínska napůl Němku, napůl Češku. Když se přistěhovali do Anabergu, který byl asi patnáct kilometrů za československou hranicí, jezdil k nim tatínek jednou za měsíc kupovat materiál na boty, protože Gustav byl švec. Já jsem k nim vždycky na čtrnáct dní přijel a Gustav k nám, takže já jsem se zdokonaloval s jeho pomocí v němčině a Gustav v češtině.

Gustav, který nebyl ani gestapák ani esesák, přijel v noci autem a pod záminkou, že nás veze na výslech, nás odvezl z vězení. Nejeli jsme samozřejmě na gestapo, ale k našemu domu. Jeho čin byl opravdu statečný, protože kdyby ho chytli, tak by ho zastřelili. Když jsem se po něm po válce sháněl, bylo mi řečeno, že nejspíše zahynul on i jeho syn na ruské frontě, ale přesně to říct nikdo nemůže. Manželka, která přežila, se odstěhovala dál do nitra Německa a podruhé se vdala.

Když nás dovezl domů, tak jsem se naposledy viděl se svou maminkou, která byla ještě vyděšená z toho, jak nás před deseti dny gestapo při zatýkání surově mlátilo. Rozloučili jsme se s ní, s bratry, babičkou a dědečkem. S tátou jsme si vzali nějaké zimní oblečení, ruksaky, jídlo na cestu a šli jsme k jámě Ludvík, baterkou jsme navázali kontakt a moji kamarádi nás převedli na druhou stranu. Když jsme byli tři dny na pochodu a asi čtyřicet kilometrů od Ostravy, vypukla v Polsku válka [9](#). Chtěli jsme jít ke Svobodově armádě [10](#) do Krakova, ale v Jawiszovicích, tatínkově rodném městě, nás zastavila vojenská policie, a přestože jsme měli nové doklady, zatkli nás pro tatínkův „židovský“ vzhled. Tak jsme se dostali do sběrného tábora Ravič, který leží asi třicet kilometrů před Katovicemi. Po čtrnácti dnech v Raviči jsme se dostali do transportu do Buchenwaldu. Vlakem jsme byli odvezeni do Výmaru a tam nás vyhnali z vagónu a hnali na konec města. Ten, kdo už nemohl a vysílením padl, byl mlácen nebo i zastřelen.

A tak jsme se dostali do Buchenwaldu. Buchenwald byl koncentrační tábor postavený v roce 1936. Nacházel se v lese v horách. Žili jsme tam ve velkém vojenském stanu pro pět set osob na čtyřpatrových palandách. V noci se dva muži přikrývali jednou dekou dohromady. Ve stanu se netopilo, takže nám byla pořád zima. Taky nám nedali žádné boty, a tak byla ta zima ještě horší. Za oblečení jsme dostali modře bíle pruhovanou čepici, sako a kalhoty po Němcích, pro práci v lomu pak dřevěné pantofle a místo ponožek onuce.

Všichni lidé v tomto stanu měli ve svých dokladech napsáno RU [Rückkehr Unerwünscht - návrat nežádoucí], tzn. návrat nežádoucí, takže jsme tam byli odsouzeni k záhubě. K té nám pomáhali jak odmítáním lékařské péče, tak ubohým sociálním zařízením, kterým byly do země vydlabané latríny. Mýt jsme se nemohli, o stravě se dá říct pouze to, že snad i vepři v prasečácích měli lepší stravu než my. Nejen, že byla strava ubohá, ale někdy nedostali ani najíst všichni vězni. Během půl hodiny se totiž muselo rozdat jídlo třem tisícům lidí a ten, kterému nestihli dát jídlo do půl hodiny, zkrátka zůstal bez jídla. Jedli jsme z nemytého nádobí a příborů, v polévce byla někdy i hlína a také tuřiny, které se dávaly dobytku. Přestože nebylo co se týče jídla o co stát, tak když se po půl hodině muselo vylít zbylé jídlo na zem, tak se většina lidí vrhla a jedla jídlo ze země. Do tří dnů tak vznikla epidemie úplavice a lidé hromadně umírali.

Museli jsme taky pracovat, a to v kamenolomu, kde jsme chodili z kopce a do kopce, a kde nám ty naše dřeváky pěkně klouzaly. Museli jsme přenášet těžké kameny nahoru do kopce na stavbu vojenských kasáren. Tátovi jsem se vždycky snažil naložit nejlehčí, abych mu to všechno usnadnil. Při práci nás mlátili esesáci i kápoové. Když jsme taky běhali kolem esesáků, tak někdy někomu vzal esesák čepici z hlavy, hodil ji za sebe a řekl: „Přines čepici!“ A když se někdo pro ni vydal, tak ho zastřelili za pokus o útěk. Když se potom v Německu odehrál pokus o atentát na Hitlera v mnichovské pivnici sedmnáctého listopadu roku 1939, tak jsme byli všichni označeni za sympatizanty s pachateli a tři dny jsme nedostali najíst.

Setkal jsem se tam také s páterem Plojharem. Ten nám ještě společně se čtrnácti československými Židy z lágru v noci přinesli a pod plotem podstrčili pár horkých brambor, kvůli kterým museli podplatit kuchaře, a horkou vodu s melasou. Sice nevím, co pan Plojhar dělal jako ministr, ale v lágru byl velice statečný a moc nám pomohl. Je akorát škoda, že se o tom nikdo nezmiňuje. Nemyslím jeho komunistickou orientaci, ale jeho statečnost a lidství, které se u něho v lágru projeví.

Tatínek zemřel hladu dvacátého listopadu roku 1939. Jeho poslední slova, když mě k němu kamarádi přinesli - měl jsem zrovna omrzlé nohy - byla, abych pomáhal mamince a ochraňoval své bratry. Slíbil jsem mu to. Bylo to pro mě strašně bolestné a ani teď se při vzpomínce neubráním slzám.

Po tatínkově smrti jsem měl opět štěstí na dobrého a statečného člověka. Vedoucím vězeňské nemocnice v Buchenwaldu byl zámečník a vyjímečný mladý komunista Walter Krämer. Toho v roce 1933 zavřeli jako komunistu do vězení, kde se naučil operovat, byl to vynikající chirurg a postupně se vypracoval přes ošetřovatele ve vězeňských nemocnicích na vedoucí pozici v nemocnici v Buchenwaldu, kam se dostal v roce 1937. A Walter Krämer přesvědčil esesáky, že i jako vedoucí vojenské nemocnice nemůže zaručit, že se infekce z našeho lágru nedostanou spodními vodami do jejich tábora. Ví Bůh, proč nás tehdy všechny nezastřelili. Ze tří tisíc osmi set vězňů nás zbylo něco kolem tří set. Byl jsem vyhublý, jenom kost a kůže, vyvalené oči. Já jsem v tu dobu na sto

sedmdesát pět centimetrů vážil třicet kilo. Nemohl jsem zvednout nohy ani vystoupit na židli. Z našich obleků byly cáry, vydržely jenom pantofle, do kterých ale teklo. Všichni jsme měli omrzliny. A za takové situace k nám jednou přišel Walter Krämer s ošetřovateli a co mohli, tak ošetřili. Mě ale i jiné, jelikož jsme byli před umřením, vynesli spolu s mrtvými na márách a ukryli v takové kůlně patřící k nemocnici, protože by esesáci v nemocnici poznali, že jsme z lágru. Tam nás ošetřili a některé i operovali a dávali nám i víc jídla než v lágru. Já jsem se tam léčil asi deset dní a potom, protože byl lágr zrušen, nás dali na normální bloky, které pro nás uvolnili. Ty byly asi dva a pro nás se staly rájem na zemi. Byli jsme oblečeni, odvěšiveni, vykoupáni. Každý jsme dostali dvě deky, ručník, polštář, svou skříňku a kožené boty, prostě všechno, o čem se nám v lágru jenom zdálo. Šest týdnů jsme byli v karanténě a poté nás začali přidělovat na práce.

Pracoval jsem v prvním komandu na zahradě, kde jsme museli vykopávat kameny a odnášet k vozům, které je odvážely, ke transportní skupině. K té jsem se nakonec dostal i já. Tahali jsme obrovské vozy na nerovném povrchu. Tahalo se lany a to tak, že dvacet lidí táhlo lano na jedné straně a dvacet na druhé. Běžet se muselo poklusem kvůli tomu nerovnému terénu, abychom udrželi vozy v chodu. To jsme vozili ze zahrady pryč. Do zahrady jsme potom vozili dřevo, stromy, cement, vápno, písek a cihly.

Pomocí jednoho kamaráda jsem se dostal do „učení“ na zedníka k zednickému mistrovi, který kvůli nedostatku pracovních sil zaučoval mladé Židy. Našel pro nás barák, kde se topilo, a díky kterému jsme přežili další zimu. Učili jsme se přípravu malty a další zednické postupy. Když jsme byli aspoň trochu vyučení, tak nám sháněl práci. Pracovali jsme například v kuchyni, kde jsme opravovali komíny, skladiště brambor. Za to jsme dostávali hrnce brambor a chleba. Potom jsem se dostal na stavbu kasáren, krematoria, kantýny a jiných budov.

V Buchenwaldu jsem se dostal k první selekci. Z ní si pamatuji zejména to, že zde Walter Krämer zachránil libretistu Franze Lehára [Franz Lehár (1870 - 1948): nar. v Komárně. Jeden z nejvýznamnějších skladatelů operet - pozn. red.], či Bedřicha Löhnera, který se narodil v Ústí nad Orlicí, uměl perfektně česky a před válkou spolupracoval i s našimi umělci. U té selekce bylo tenkrát asi pět set židovských vězňů. Když se dostal Walter Krämer k Bedřichu Löhnerovi, tak mu důstojník, který ho doprovázel, povídá: „ Pane lagerarst, to je ten člověk, který napsal Země úsměvů. Necháme ho usmívat?“ A Krämer byl velmi překvapen, chvilí se na něj koukal a potom mu pokývnutím hlavy na čtyři roky zachránil život. Bedřich Löhner nakonec zahynul v Auschwitzu.

Již v kamenolomu jsem se také setkal s kápem Voglem. Ten patřil do skupiny vězňů odsouzených za krádeže, vraždy a podobně. Vogl pocházel z Hamburku. V táboře měl mocné postavení. Šmelil s esesáky s cigaretami, takže byl i dost movitý. A protože víc než deset let seděl ve vězení za své zločiny, tak se z něho stal homosexuál. Svými mileneckými avantýrami zejména s mladými polskými vězni byl znám po celém táboře. Jednoho dne jsem se s ním potkal po práci ve sprše. Protože jsem se mu nejspíše moc líbil, zapsal si mé číslo a zjistil si, na kterém bloku spím. Tam také jednoho dne přišel, aby se podíval, kde přesně spím, a slíbil mi, že za mnou v noci přijde. Já jsem měl strach jak z jeho návštěvy, tak z toho, že by to mohlo prasknout, protože by mě to mohlo stát život. Asi tři dny jsem v noci vůbec nespál. Když jsem jednu noc viděl, že někdo leze do okna, bylo to v přizemí, bylo mi jasné, kdo to je, protože pro vězně platil zákaz vycházení v noci. Vogl vlezl do okna a já jsem v tu chvíli začal křičet „maminko“ jako ze spaní, všichni se tím vzbudili a snažili se mě zastavit, aby se mohli vyspat. On v tu chvíli ale musel zmizet, aby na něho nikdo nepřišel. Tato scéna se opakovala asi třikrát a potom už Vogl nechodil. Já jsem z toho byl ale tak vylekaný, že i

když šel někdo v noci na záchod a přidržoval se ve tmě mé postele, tak jsem taky křičel.

Na tomto místě bych se chtěl také zmínit o trestech. Specialitou esesáků ve všech lágrech, kterými jsem prošel, byly tresty pro nic za nic. Za tu dobu se nevyhnuly ani mně. Jednou mě trestali tím, že mi za lágrem svázali ruce za zády a za ty ruce mě potom pověsili na bukové stromy, které tam stály. Ruce jsem měl samozřejmě ihned vykloubené. Po návratu do tábora jsem nemohl ani jíst, ani se mýt a kdybych neměl dobré kamarády, kteří se o mě v této situaci postarali, tak bych tu dnes nebyl. Zotavování trvalo až dva měsíce. Když jsem byl v zednické četě, tak jsem byl potrestán podruhé. To mě zavedli k bráně, kde byl takový stůl s prohlubní. Svázali mi ruce, nohy, sundali kalhoty a přišli esesáci, kteří mi karabáči dali pětadvacet ran přes zadek. Všichni, kdo byli takto bití, museli každou ránu nahlas počítat, a kdo toho nebyl bolestí schopen, tak tomu trest ještě zvýšili. Většina lidí potom na infekci zahynula. K dovršení všeho jsme museli po vykonání trestu poděkovat. To snad bylo ještě horší než trest sám. I tehdy mi pomohl Walter Krämer. Byl jsem přijat do nemocnice, protože jsem měl skoro čtyřicetistupňové horečky, a on se o mě postaral.

Během války jsem se dozvěděl od spoluvězňů osud tohoto muže. Walter Krämer toho věděl až příliš o nacistických praktikách. Proto po něm a jeho nástupcích chtěli, aby podepsali, že němečtí a ruští důstojníci v lágru zemřeli na tuberkulózu. Když to ale podepsal, tak ho poslali do Poznaně na vedlejší pracoviště, kde se těžil šterk. Tam ho zastřelili ranou z pušky. Já jsem před pěti lety s přáteli prosadil, že Walter Krämer dostal vyznamenání spravedlivý mezi národy, toto vyznamenání dostalo asi jenom čtyři sta Němců. Je pohřben v Zigu, kam jsem potom jezdil dělat přednášky o holocaustu. Tam jsem se dozvěděl, že je mezi Němci znám jako „lékař z Buchenwaldu“. Vždy když tam jedu, zapaluji svíčku na jeho hrobě a vždy se mě na přednáškách, v televizi i v rozhlase ptají na Waltera Krämera. Byl to jeden z nejspravedlivějších a nejobětavějších lidí, které jsem kdy potkal.

V březnu roku 1942 jsem se dostal do Ravensbrücku [11](#). V Buchenwaldu nás naložili do vlaku, kde jsme cestovali v docela obstojných podmínkách. V jednom vagónu nás bylo asi šedesát, k tomu deset německých vojáků. Do Ravensbrücku jsme přijeli do stanice Furstenberg a odtud nás do tábora odvezli auty. I zde jsme byli nejdříve ostříhání, umyti a oblečení. Protože to bylo v březnu, tak jsme ještě dostali zimní oblečení jako kabát, čepici a boty. Všechny nás dali na židovský blok, na blok číslo pět. Opět jsme dostali deky, které jsme ale ve dne museli odevzdávat, prostěradla a polštář. Spali jsme na třípatrových palandách. Na těch jsem si vždycky lehal doprostřed, protože tam nebyla taková zima, ale ani moc těžký a vydýchaný vzduch, takže se dobře dýchalo.

Spolu s několika desítkami mladých židů jsem se dostal na „pracoviště“, kde se dezinfikovalo prádlo. Zavšivené prádlo jsme nosili do pece a to tím stylem, že jsme měli přes sebe takové pytle, do kterých jsme prádlo strkali, abychom vši nechytily my. Potom jsme ho strkali do pece a tam probíhala dezinfekce pomocí cyklonu B. Tam jsem se s ním setkal poprvé. Když bylo oblečení v peci, tak se na takový rošt s plynovou maskou sypal cyklon B, z něhož se při pětadvaceti stupních začal uvolňovat kyanovodík. Tímto způsobem se prádlo půl hodiny dezinfikovalo. Poté se pustily ventilátory, které vytlačily kyanovodík pryč. U toho jsme my ale nebyli. To prováděli příslušníci SS. Po půl hodině jsme nastoupili, vybrali prádlo z pece a museli jsme ho donést. Nosili jsme ho na zádech a nemálo z nás se z něho přiotrávilo. Taky nás kluci ze Sudet, se kterými jsme tam pracovali, varovali, abychom k dezinfikovanému prádlu nečuchali. V tu dobu ještě nikdo nevěděl, jak se bude cyklon B používat.

Práce to nebyla příjemná, ale dobré tam bylo, že nás nehlídali esesáci, ale příslušníci wehrmachtu, kteří na nás nekřičeli, netloukli nás, mezi nimi bylo i několik sudetských Němců, kteří mluvili česky a dávali nám chléb. Při tom museli hlídat, zda nejde někdo z SS. V tom případě nás varovali domluveným „achzen“. Setkal jsem se tam také se židovskými kluky z Čech, bylo jich asi pět. S jedním z nich jsem se kamarádil. Jmenoval se Herman a byl z Mikulova. Nakonec zemřel v Dachau, kde je jeho jméno na tabuli zemřelých.

Tuhle práci jsme dělali asi jenom dva měsíce, ale byla pro nás příjemná, protože jsme si při ní odpočinuli. Potom jsem byl přidělen opět k zedníkům. Zdili jsme topné kanály pro fabriku. Ty sousedily s ženským táborem, který byl od našeho oddělen normální dvojitém plotem. Když jsme se při té práci se ženami uviděli poprvé, bylo nám řečeno, abychom přišli k plotu ve dvanáct hodin, kdy se mění stráž na věži, což trvá asi deset minut. Měl jsem tak příležitost zeptat se na maminku nebo někoho z Radvanic. Ženské se mi zeptaly v písárně, ale bohužel jsem nikoho nenašel. Pomohly nám taky s jídlem. Pod plotem jsme prostrčili kbelík od marmelády se špagátem a ony nám do něho daly vařené jídlo s bramborem. Někdy, když poslaly brambory syrové, tak jsem z nich dělal bramborové knedlíky. Strouhali jsme brambory na struhadle, které jsme si vyrobili, přes plátno jsme scedili vodu, přidali do toho strouhaný tvrdý chleba, který zase sháněli předáci. Onu přebytečnou vodu jsme zase doplňovali margarínem a solí a jedli jí jako polévku. Riskovali jsme při tom všichni, my, předáci i ženy, protože s těmi jsme měli nejpřísnější zákaz komunikovat.

V Ravensbrücku jsem byl také u druhé selekce. Vybírali mladé lidi, na kterých esesáci zkoušeli nové léky. Většina z vybraných lidí se potom asi v červenci vrátila, bez rukou, bez nohou, no prostě mrzáci. Měl jsem štěstí, že mě tam nevybrali. Asi před dvěma lety jsem zjistil, jak se jmenoval ten ústav euthanázie, kde se tato zvěrstva prováděla. Byl to hrad Sonnenstein, blízko Pirny.

Jednou jsme také stáli na apel platzu třicet šest hodin, protože se jeden německý vězeň pokusil o útěk. Po třiceti šesti hodinách ho polomrtvého objevili a přímo před našima očima oběsili. Myslím, že už toho stejně po tom bití moc necítil. Zatím, co jsme stáli na apel platzu, tak jsme si nemohli odskočit ani na záchod a samozřejmě ani jíst a pít. Jíst jsme dostali až třetí den poté a to strašně málo, protože kápo našeho bloku, nějaký Fritz Meser, Čech, co byl s námi v Buchenwaldu, zašmelil naše jídlo. On byl vůbec zabiják. Když se mu líbily něčí zlaté zuby a nedal si je od něho dobrovolně vytrhnout, tak ho utloukl. Spolu se svým kumpánem, vídeňským Židem Schmiedem, nás okrádali o chleby a šmelili s esesákama.

V srpnu nebo v září roku 1942 jsme šli opět do transportu, protože všichni, co nebyli pro tábor nezbytně nutní, museli odejít na východ. My jsme ale věděli, že na východě jsou likvidační tábory. Předtím, než jsme se dostali na východ, tak nás transportovali do Sachsenhausenu. Na cestě do Sachsenhausenu jsme se zastavili na letišti pro asi třicet židovských vězňů. Mezi nimi byl i nějaký Sohnenstein, se kterým jsem se skamarádil. V Sachsenhausenu jsme pobýli jenom krátkou dobu. Pracoval jsem tam v Schukomandu. To mělo na starosti testování bot pro továrnu ucházející se o dodávky pro SS a armádu. V těchto botách jsme běhali na zkušební trase, kterou postavili napravo od hlavní brány. Část cesty byla asfaltová, část betonová, část z malých kamenů, část z velkých a podobně. Zkoušeli jsme celý den, ať přšelo nebo bylo hezky. Během zkoušení jsme si nemohli dojít na záchod, najíst se ani napít. Mnoho lidí, kteří nezvládli chůzi nebo i běh na cestě, tam zahynulo, protože byli zastřeleni.

V Sachsenhausenu jsem se také setkal s inženýrem Škutou, písařem z komanda zahradníků, kterého jsem poznal ještě před válkou v jámě Ludvík. Spolu s ním jsem organizoval ony útky do Polska. Když mě poznal, vybral si mě do komanda, kde jsem tři týdny opravoval rozbité zahradnické náčiní. Měl jsem se v té době lépe. Dostal jsem se k jídlu, náhražkové kávě, sacharinu, chlebu. Tam jsem zůstal jenom krátkou dobu. Potom jsem se dostal do cihelny. Tam se vyráběly velice tvrdé cihly, tzv. klinkry. Ta práce byla strašná v tom, že jsme je z pece tahali holýma rukama, i to, že mnoho lidí zahynulo na cestě přes kanál přes dvě řeky, kde se musely cihly přenášet. Ty byly spojené úzkým a nestabilním dřevem a esesáci zastřelili nebo nechali utopit každého, kdo se z něho zřítíl a že těch lidí nebylo málo.

V Sachsenhausenu jsem byl také účastníkem prvního povstání vězňů, které nebylo krvavě potlačeno. Před odjezdem do Auschwitzu, který byl načasován na osmnáct třicet, jsme se nejdříve sprchovali a potom i dezinfikovali ve sprchách. Tam také přišli starí vězni z písárny, kteří říkali, že stejně jako nás před několika týdny vypravovali transport ruských vězňů na východ a že se z nich vrátily pouze jejich zakrvácené šaty. Potom nám říkali, že nemáme co ztratit a abychom se tedy bránili. Sohnenstein byl první, který vyběhl ze dveří. Já jsem ho následoval a vyskočil jsem oknem. Venku nás ale samozřejmě chytili blokartestři a esesáci a začali nás bít. Přišel tam také lagerführer a ptal se Sohnensteina, který mu dělal v jednom z předchozích táborů sluhu, jestli jsme se náhodou nezbláznili. Na to Sohnenstein odvětil, že nechceme chcípnout jako ovce. Lagerführer ho ale přesvědčil, že nejedeme na smrt, ale že je nás potřeba na východě na práci. Tenkrát také poprvé jmenoval Auschwitz. Na cestu jsme potom dostali pořádné šaty, třetinu chleba, kus krvavé tlačenky.

Do Auschwitzu jsme byli odtransportováni kolem patnáctého října roku 1942. Tam jsem se taky dostal ke třetí selekci. Na tu jsme nastoupili umytí, ostříhaní a nazí na apel placu. Zde jsme také dostávali čísla a ztratili tak svoji totožnost. Od té doby už jsme byli jenom čísla, ne osoby. Když jsem byl u selekce já a esesák Entres, dodnes si pamatuji jeho příjmení, se mě zeptal na povolání, tak jsem vzpomněl na to, jak jsem vždy záviděl pracovníkům vězeňských nemocnic jejich větší přísun jídla, méně časté kontakty s esesáky a to, že nemuseli chodit na apel platz. A tak jsem řekl, že jsem student medicíny na Karlově univerzitě v Praze a že mám za sebou dva semestry. Díky tomu jsem byl uznán práce schopným a bylo mi přiděleno číslo 70315, které mi vypíchal jeden vězeň inkoustem. Byl jsem také označen trojúhelníkem jako Žid.

Dostal jsem se na nemocniční blok číslo 21. To bylo chirurgické oddělení. Dostal jsem ale teplotu kvůli zánětu dutiny čelní. V posteli, kde jsem ležel, se mnou leželi ještě tři vězni, takže jsme se ani jeden nevyspali. Shodou okolností jsem zjistil, že Lagerältesterem byl Ludvík, můj přítel z Buchenwaldu. Ten mi také po šťastném shledání schválil to, že jsem se prohlásil za studenta medicíny.

Asi od dubna roku 1943 jsem dělal na gynekologické ambulanci pro ženy esesáků. Gynekolog, který zde ordinoval, byl šéfem celého komplexu zdravotnictví v Auschwitzu. Myl jsem v ambulanci, uklízel jsem doktorovu šatnu a jeho kancelář. Dostal jsem také za úkol starat se o koupele pro všechny důstojníky a příslušníky SS. Ten doktor si také každé pondělí zval všechny lékaře, kteří ho měli informovat o výsledcích pokusů a ostatních činnostech. Tak jsem se taky setkal s doktorem Mengelem. Jelikož jsem se staral o koupele, tak jsem mu myl i masíroval záda. Byl na ke mně vždy zdvořilý, nikdy na mě nekřičel, ani mě netloukl. Byl to úplný protiklad k jeho hrůzným činům a hlavně k jeho pokusech na lidech.

V Auschwitzu jsem se opět setkal s obětavým příslušníkem německých zdravotníků. Byla jím Maria Stromberger, Rakušanka. Ta se velmi spřátelila s mým kamarádem, polským vězněm Eduardem Pyšem. Díky němu přešla zcela na naši stranu. Sháněla nám léky nebo také zachraňovala naše příbuzné a kamarády. Díky jejím stykům s příslušníky SS jsme byli schopní tajně dopravovat zbylé jídlo esesáků do lágru. Tam jsme ho dostali tak, že jsme ho zabalili do čistého prostěradla a strčili pod hromadu špinavého prádla. Esesák, který hlídal u brány, měl strach prádlo kontrolovat kvůli infekci, takže jsme ho bezpečně dopravili do prádelny. Tam jsem měl známého z Buchenwaldu. Můj známý a činný u těchto zásilek Ladislav Lukáš pracoval zase v nové prádelně.

V Auschwitzu jsem se dozvěděl, že tam byla Hilda Wernerová, co mě učila na gymnáziu němčinu. Bohužel jsem se o její přítomnosti zde dozvěděl až čtrnáct dní po její smrti. Dost jsem toho litoval, protože jsem byl celkem lágrový prominent. Znal jsem se s doktory a kdybych řekl, že tam je moje kamarádka ze školy, tak se mohla dostat do nějakého komanda, kde by mohla přežít. Já jsem to ale nevěděl.

Maria v roce 1943 nebo 1944 neslavila Štědrý večer s esesáky, ale pro vězně v lazaretu připravila štědrovečerní večeři. Ta se tedy netýkala nás pěti Židů, kteří jsme pouze hlídkovali, abychom nebyli odhaleni esesáky. Jídlo, které navařila, jsme také ochutnali, protože jsme to byli koneckonců my, kdo část surovin ukradl a donesl ji kuchaři. Další člověk, který nám pomáhal, se jmenoval Cyrankevicz a dělal v písárně. Sice dodnes nevím jak, ale s kartotéčnickými lístky dělal úplné zázraky. Zachránil mnoho lidí, a přesto mu vždy vyšel shodný stav mrtvých a živých.

V Auschwitzu jsem také potkal svou budoucí manželku, Slovenku Alžbětu. V táboře pracovala na gestapu jako písařka u výslechů. Šéf toho oddělení byl nějaký Vídeňák, který si nechal říkat doktor. Jestli jím byl doopravdy, nevím. Alžbětu psychicky zatížilo, že před jejíma očima na oddělení u výslechů stříleli lidi. Alžbětu jsem vídal, když chodili na gestapo cestou kolem lazaretu. Nejdříve jsem se ale seznámil s její sestřenicí Klárou Weisovou. Ta taky dělala na gestapu, ale takové ty pomocné práce. Když prala esesákům prádlo, chodila pro horkou vodu. Vždycky přišla, řekla, že potřebuje to a to a my jsme jí to připravili. Když přišla s esesákem, tak jsme ho podplatili, většinou margarínem a chlebem, aby dělal, že nic neviděl. Pro holky připravila sestra Maria nějaké jídlo, takže Klára odnášela holkám výslužku.

Sedmnáctého ledna 1945 jsme byli posláni na pochod smrti [12](#). Nejdříve jsme museli odejít do sedmdesát kilometrů vzdáleného města Leslau [polsky Włocławek], to je německý název. Na polský si bohužel nevzpomínám. Šli jsme v zimě, chatrně oblečení za obrovského mrazu. V noci jsme přespávali na sněhu namačkáni na sebe jako sardinky. Leželo nás dohromady asi třicet, ale většinou to nepřežili ti na krajích. Připadalo mi strašně depresivní, když kamarád, se kterým jsem byl dva tři roky v lágru, najednou vedle mě leží mrtvý. Když jsme dorazili do Leslau, tak nás zahrnuli do otevřených vagónů, kde jsme neměli ani jídlo ani pití. Na téhle cestě zemřelo hrozně moc lidí. Bylo to tak hrozné, že jsem chtěl i utéct. Jeden kluk z Hodonína mi navrhl, abychom vyskočili v zatáčkách, že zde jede vlak pomalu a při železnici jsou spousty sněhu. Tyhle plány mi samozřejmě sděloval potichu, protože jinak by asi vyskákával celý vagón. Když pak vlak v zatáčkách opravdu brzdil, tak vyskočil jako první. Já už jsem to nestihl, protože začal střílet kulomet. Protože ale vlak nezastavil, ani ho nehledali, tak se mu podařilo uprchnout. Po válce jsem se dozvěděl, že se mu podařilo přežít a že žil ve Švýcarsku a živil se chovem koní.

Sotva jsme přijeli do Linze, tak nás naložili do auta a ještě tu noc nás odvezli do Mauthausenu. Hned nás nahnali do koupele, ačkoliv bylo asi dvacet stupňů pod nulou. Z koupele nás vyhnali na mráz a tam jsme museli počkat, až se vykoupe dalších padesát lidí. Hodně nás zemřelo, z dvacetičlenné skupiny nás přežilo asi deset. Po selekci a čtrnáctidenní karanténě jsme byli odvezeni do Ebensee, do mého posledního tábora.

Ebensee byl malý tábor stavěný pro šest tisíc vězňů a tou dobu jich tam mohlo být už tak osm, deset tisíc. Vězňové tam ve skalách vrtali štoly, kde se měla postavit továrna na V2. To byly rakety, kterými se ostřeloval Londýn. Jelikož továrny, kde se vyráběly, byly rozbombardované, tak se stavěly v Ebensee. Já jsem tam pracoval jako ostatní, to znamená, že jsem vrtačkou navrtával ty štoly. Kluci, kteří tam organizovali práci, jsem znal z Buchenwaldu. Vrtačka, která mi byla přidělena, byla u země, takže si u ní mohl člověk někdy na noční směně odpočinout. To fungovalo tak, že ten, co vrtal, seděl na zemi a nohama tlačil vrták. O něho byl zády opřený kamarád a spal. Takhle jsme se střídali a spali. Někdy byl člověk ale už tak unavený, že usnul i u toho vrtání. Když se blížil esesák na kontrole, vždycky se našel někdo, kdo začal křičet a tím nás upozornil na kontrolu.

Když byla díra dostatečně hluboká, přišel střelmistr a ten skálu odpálil. U toho jsme nesměli být, protože kameny lítaly dost daleko. My jsme pak museli odnášet kameny. Tuhle práci jsem dělal do března. Potom jsem byl přiřazen do „Himmelfahrt“ komanda. To mělo za úkol vykopávat neexplodované bomby. Himmelfahrt tomu Němci říkali, protože Himmelfahrt je německy nanebevstoupení a u té práce opravdu zahynula asi polovina lidí, protože jim bomba bouchla pod rukama. Bomby jsme vykopávali v městečku, které bylo vzdáleno patnáct, dvacet kilometrů od Ebensee. Když byly velké, trvalo třeba tři dny, než jsme je vykopali celé, a potom se musely zneškodnit. Dnes je v tom městečku ještě docela zachovalý pomník těm, kteří při této práci zahynuli.

Tuhle práci jsem dělal celý duben. Potom jsem pobýval v lágru. Tam jsem se setkal s kamarády, kteří se mnou byli v Buchenwaldu. S nimi přišel vídeňský inženýr ze stavebního komanda z Buchenwaldu. Protože se znal velitelem lágru, ten ho hned ustanovil nejstarším na bloku, kde jsem byl i já. A já jsem díky němu zametal v lágru, roznášel jídlo a jiné. V této funkci jsem se setkal s kanibalismem, a to když z bloku vynášeli mrtvé lidi s pořezaným zadkem. Ostatní jedli jejich syrové maso.

Na bloku jsem se taky setkal s antifašisty ze Španělska. Tedy asi pět z nich jsem poznal už v Buchenwaldu. Několik z nich bylo mezi lidmi, kteří se dožili osvobození. Když se blížili Rusové z jedné a Američané z druhé strany, Němci nám řekli, abychom se všichni schovali do těch štol, že mají strach, abychom nepřišli k újmě. Španělé se ale od jednoho německého vojáka dozvěděli, že nás chtějí všechny vyhodit do povětří. Ti to řekli všem, a tak jsem zažil ještě jedno povstání. Kdyby měli Němci čas, skončilo by to pro nás určitě špatně. Oni ale měli strach z Rusů, takže už sami utíkali na západ do amerického zajetí.

Šestého května roku 1945 nás osvobodili Američané. Já jsem už neměl ani síly vyškrábat se na tank a přivítat je. Když jsem byl nedávno na slavnostech výročí, potkal jsem tam jednoho ze tří tankistů, kteří přijeli do tábora. On si mě sice nepamatoval, ani já jeho a přišli jsme na to, až když říkal jeden z organizátorů akce, že patřil mezi osvoboditele Ebensee. Byl jsem strašně dojatý, protože jsem nikdy nečekal, že potkám člověka, který nás osvobodil. On na tom byl jistě podobně, protože když jsme se poznali, tak jsme se drželi v náručí a oba brečeli. Mám teď jeho adresu, takže až pojed

moje dcera do Ameriky, tak by mu ráda poslala pozdrav a poděkování.

Po válce

Brzy po příchodu Američanů mě dali do jednoho tábora českých civilistů, kteří tam pracovali jako totálně nasazení. Nebyli tak zavšivení a měli tam čisto. Ani nevím, kolik nás tam bylo přesně. Rozdělili jsme se do skupin a každá měla jinou službu. Jedna uklízela v cimře, druhá sháněla jídlo, to znamená, že se většinou ukradlo. Poslední skupina měla volno a mohla si dělat, co chtěla. Když jsem měl volno já, tak jsem se koupal v nedaleké jezeře, které bylo i přes teplo venku strašně ledové.

V táboře se nás brzy utvořila skupinka, kteří chtěli odjet do Čech v autě na dřevoplyn. Tak jsme museli shánět kostky z tvrdého dřeva. Tahle auta jezdila dobře, jenom když se jelo do prudkého kopce, tak jsme museli všichni vystoupit, aby se auto na ten kopec vůbec vyškrábalo. Tímhle způsobem jsme se dostali do Českých Budějovic a odtamtud jsme jeli rychlíkem do Prahy, kam jsme přijeli v noci. Tu první noc jsem přespal v budově Červeného kříže na Malé Straně, kde je dnes německé velvyslanectví. Kvůli zavšivení jsem nemohl spát v pokojích, takže mi ustlali na lavici. Druhý den nás odvezli do nemocnice na Bulovce, kde nás odvšivili a dali nám nějaké šaty. Dva nebo tři dny jsem ještě pobyl u Červeného kříže a potom jsem si našel ubytování v YMce na Poříčí, která byla v ulici mezi Prašnou bránou a Bílou labutí. Přespával jsem tam v pokoji po jednom kanadském letci, od kterého jsem dostal nějaké věci, které už nepotřeboval. Když jsem z YMky odcházel, studenti mě vybavili oblekem, nějakým oblečením a kufrem.

Další moje cesta vedla na židovskou obec. Tam jsem zjistil, že celá moje rodina zahynula. O tátovi jsem věděl. Maminka zemřela v roce 1942 v Malém Trostinci v Bělorusku. Co se týče bratrů, tak jsem tušil, že nepřežili, když byli hluchoněmí. A opravdu zahynuli v ústavu euthanázie v Kroměříži. Babička Rauchbergerová s dědečkem zahynula v roce 1942 v koncentračním táboře Treblinka nebo Majdanek [13](#). Přežil pouze strýc Arnold, který jako nezaměstnaný odešel koncem dvacátých let do kibucu Chefciba v Palestině, později Izraeli. Pracoval zde jako obuvník a choval slepice. Sám jsem do Izraele neodjel. Asi nejspíše proto, že jsem nebyl vyučený a ani jsem neuměl žádné řemeslo a místo toho jsem studoval.

Když jsem odešel z YMky, našel jsem si podnájem u paní Čapkové v Liliové ulici na Praze 1. Zde jsem měl jeden pokoj, který jsem sdílel ještě s jedním studentem. V těch letech jsem na žižkovském gymnáziu dokončil středoškolské vzdělání a v červenci roku 1946 jsem odmaturoval. Tenkrát jsem musel vystudovat tři gymnaziální ročníky za jeden rok.

V roce 1946 také za mnou přijel kamarád Emil, kterého jsem znal z Auschwitzu. Ten se už v lágru zamiloval do Klárky, Alžbětiny sestřenice. Byla to taková láska na dálku, protože se nemohli stýkat, to bylo totiž zakázané, a jenom se potkávali. Klárka po válce bydlela s Alžbětou v Italské ulici v Praze. Emil mi řekl, abych šel s ním k ní na návštěvu. Tak jsem šel. Děvčata tam byla dohromady čtyři. Klárka, kamarádka z Auschwitzu, další kamarádka, která se zachránila v klášteře u jeptišek, a Alžběta. Ta ale zrovna ležela v posteli s chřipkou. V neděli už jí ale bylo lépe, tak jsem si s ní povídal a dohodli jsme se, že v neděli půjdeme na Barrandov tancovat. A na té zábavě jsme se rozhodli, že se vezmeme. Ona mě potom představila bratrovi Laszovi. Brali jsme se v roce 1946 ve Staronové synagoze.

Tatínek Alžběty se původně jmenoval Weinstangel. Narodil se v obci Kerť na Ostrove na Slovensku, ale většinu dětství prožil v Komárně. Byl maďarsky vychován a i jeho rodná řeč byla maďarština. Když byl pak důstojníkem maďarské armády, přejmenoval se na Kürti, protože byl z Kerťu na Ostrově. Alžbětina maminka, která pocházela z Komárna, se před svatbou jmenovala Weissová. Když se s Kürtim vzali, přestěhovali se do Bratislavy, kde bydleli v Dunajské ulici. Kürti vyráběl výrobky jako rtěnky, zubní pasty a podobně. Alžběta měla dva sourozence, a to bratra Lászlóa a sestru Gizellu. Za druhé světové války se dostali jak matka, tak Alžběta, sestra Gisela i otec do Auschwitzu. Tatínek zde zemřel, ale maminku, sestru a sestřenicí Kláru se Alžbětě podařilo zachránit tím, že je zaměstnala na politickém oddělení gestapa. Maminka potom zemřela po osvobození v Německu, když dostala rúži do nosu. Sestra Gizella se vrátila do Prahy. Tady se vdala do polských Šách. S manželem se nakonec odstěhovala do Spojených států amerických. Protože nemohla mít děti, adoptovala s manželem dvě židovské děti, se kterými mají krásný vztah. Bratr László začal před válkou studovat zubní lékařství. Za druhé světové války pak sloužil v Titově armádě [14](#), kde dělal zubaře. Nosil s sebou takovou šlapací vrtačku. Tu a ještě jiné pomůcky vozil na mule, kterou mu přidělili. Nosil samozřejmě taky samopal, aby se mohl bránit proti Němcům. Po válce dokončil studium v Praze. Jako partyzán a důstojník jugoslávské armády nám taky sehnal byt na pražských Vinohradech. Do roku 1947 pracoval jako zubař v Duchcově a ve čtyřicátém sedmém odjel do Guatemaly, kde se živil také jako zubař. Zde musel skládat státnice znovu, protože mu neuznali československé vzdělání. Po nějaké době se odstěhoval do Spojených států, kde si udělal psychiatrickou aprobaci, a dál se živil jako psychiatr. Zemřel předminulý [2003] rok, myslím, že v Houstonu.

Toho roku [roku 1946] jsem šel na brigádu do Stalinových závodů v Litvínově [chemický závod, dnes Chemopetrol – pozn. red.] a v říjnu jsem nastoupil do prvního semestru VŠCHT [Vysoké školy chemicko-technologické]. Svoji první zkoušku jsem skládal z hydrologie v roce 1947. Ze zkoušky z anorganické technologie jsem měl opravdu strach, takže jsem se pilně učil a nenechal nic náhodě. Zkoušku z anorganické technologie jsem skládal u profesora, kterého jsem potkal v Sachsenhausenu. Zkoušku z organické technologie jsem dělal u pana profesora Šorma, se kterým jsem potom pracoval na Akademii věd.

Alžběta pracovala napřed v Československé UNře, kde dělala korespondenci. UNRA byla dobročinná organizace, která přerozdělovala zboží jako jídlo a potraviny, které šly do zemí, kde byla válka. Zde jsem o víkendech pracoval i já jako brigádník, abych vydělal nějaké peníze. Mohl jsem pracovat, jenom když jsme neměli ve škole laborky. V té kanceláři jsem srovnával karty, dělal seznamy počtu zásob a podobné kancelářské činnosti. V tu dobu mi také nabídli motorku Harley Davidson, pořádně těžký stroj. Kdybych si ji schoval někam do kůlny, tak jsem teď za ni mohl dostat spoustu peněz. Já jsem to tenkrát ale nevzal, protože jsem neměl peníze a ani jsem těmto strojům vůbec nerozuměl. Teď si říkám, že je to docela škoda, protože tyhle stroje mají v dnešní době obrovskou cenu.

Komunistický převrat a následující komunistická léta jsem „probruslil“ jako odbojář, antifašista, byl jsem i ve Svazu bojovníků za svobodu [Český svaz bojovníků za svobodu je politická, nestranická nezávislá organizace, sdružující účastníky národního odboje za osvobození ve druhé světové válce – pozn. red.] a odborář. Přednášky o holocaustu jsem vlastně začal dělat už v roce 1946, takže jsem byl brán jako pokrokový člověk.

V roce 1947 nebo 1948, ještě za studií na VŠCHT, jsem jezdil do Ostravy na Vysokou školu báňskou na konzultace ohledně báňské chemie. Tenkrát jsem se jel také poprvé podívat do Petřvaldu na

Jakubův dům a na místa, kde jsem z velké části prožil své dětství. Když jsem tam však přijel podruhé, už tam Jakubův dům nestál. Dolovalo se tam totiž uhlí a dům byl již tak poddolovaný, že se zřítíl. To bylo pro mě strašné zklamání. Z Petřvaldu jsem jel úzkokolejkou do Radvanic. Protože jsem tam už nikoho neměl, musel jsem spát u cizích lidí. Byl to hrozný pocit, když jsem si říkal, že jsem zde prožil část svého života a nyní se nemám ani kde vyspat. Vlákem jsem pokračoval až do Orlové, kde jsem zjistil, že ani budova našeho českého gymnázia už nestojí. Také se kvůli důlním štolám propadla.

V roce 1951 jsem dostudoval VŠCHT. Hned po studiu jsem nastoupil do Akademie věd, kde jsem pracoval jako chemik. Zde byl můj nadřízený doktor Bažant původem z Písku. V Akademii bylo dost Židů a nemohu říct, že bychom pociťovali nějaký antisemitismus. To, že mi nebyl můj židovský původ na překážku, dokazuje ta skutečnost, že jsem byl jeden čas na Akademii dokonce předsedou závodní rady. Mezi mými spolupracovníky byl i velký zájem o vyprávění o mé historii za druhé světové války.

V roce 1954 nebo 1955 jsem si taky změnil jméno Thüeberger na Radvanský, protože jsem už nechtěl mít německé jméno. Jméno Radvanský jsem vybral podle Radvanic, kde jsem se narodil a prožil dětství.

Syn Jirka se nám narodil v roce 1956. Asi šest měsíců po porodu jsem si na svojí ženě všiml, že s ní není po psychické stránce něco v pořádku. Navštívil jsem svého kamaráda, židovského primáře, na infekčním oddělení Bulovky a poprosil ho, aby se na ženu podíval. Ten ji prohlédl a ihned poslal na psychiatrické oddělení, kde jí zjistili schizofrenii. Tak se tedy projevil psychický otřes, který Alžběta zakoušela každý den na oddělení gestapa v Auschwitzu. V nemocnici ji léčili elektrošoky, protože to byl tenkrát asi jediný způsob léčby. Od té doby je moje žena nemocná a nesvéprávná a já se o ni doma starám. Je to těžký život. Někdy mě taky v noci budí a začne zpívat nebo recitovat, a to buď maďarsky, anglicky, francouzsky, německy nebo rusky. Všechny tyhle jazyky totiž ovládá.

Když nastalo Pražské jaro [15](#), byl jsem strašně rád a vývoj po roce 1968 mě velice zklamal. Na druhou stranu jsem po příchodu sovětských vojsk mezi vojáky vypátral Židy a přátelil jsem se s nimi. Navázal jsem kontakt třeba s jedním četařem, který k nám chodil ještě s jinými Židy na svátky a šábosové večere.

V Akademii věd jsem pracoval až do roku 1977, kdy jsem šel do důchodu. V tom roce jsme se přestěhovali do Prahy-Suchbátka, a to asi dvě stě metrů od Ústavu teoretických základů chemické technologie. Na to, aby byl ústav zcela dostavěn, jsem ze začátku sháněl peníze já a protože se mi to povedlo, byl jsem ve velké vážnosti. V této části Prahy jsme si také jako rodina postavili rodinný dům, ve kterém dnes žije moje dcera Anička s rodinou.

Přestože jsem byl sám nábožensky vychováván a měl jsem i církevní sňatek, své děti jsem k židovství nevychoval. Měl jsem strach, kdyby se židovské perzekuce vrátily, že by děti trpěly. Dětem to zpočátku ani nepřišlo. Až když se Anička dostala do první třídy základní školy, začala se divit, že ostatní děti mají dědečky a babičky a ona ne. Všechny staré bělovlasé lidi, které potkávala, oslovovala babičko a dědečku a měla k nim hezký vztah. Staří lidé v Riegrových sadech, kteří ji už znali, ji měli strašně rádi. Můj postoj k této otázce se změnil, když Anička ve škole zaslechla nadávku: „Ty smradlavá Židovko!“ V tu chvíli jsem pochopil, že moje naděje, že se zapomene na náš židovský původ, jsou liché. Vždyť já jsem chodil třeba v košili s krátkými rukávy, a tak bylo na ruce vidět moje číslo z koncentračního tábora a navíc jsem registrován na židovské náboženské

obci. Začal jsem si vyčítat, že jsem dceři nic neřekl a děti ve škole už to vědí. Tak jsem si řekl dost a Aniče jsem začal vyprávět, že byli zlí lidé, kteří poslali babičku a celou mou rodinu na těžké práce, při kterých jim dávali i málo jíst a oni proto zemřeli. Když se potom narodil Jirka a přišel čas, mluvil jsem s ním o tom již normálně. Když děti potom chodily do základní školy na Vinohradech, začal je jeden můj známý, kantor, vyučovat náboženství a čtení hebrejštiny.

V sedmdesátých letech jsem začal pracovat na židovské náboženské obci s dětmi od pěti do patnácti let. Scházel jsem se s nimi v sobotu jednou za čtrnáct dní, hráli jsme ping pong, vyprávěli jsme pohádky, četli jsme jim Modche a Rézi od Vojtěcha Rakouse [Rakous Vojtěch (1862 – 1935): vlastním jménem Adalbert Östereicher. Pocházel z česko-židovské rolnické rodiny. Autor humorně až satiricky laděných povídek ze života drobných Židů na venkově – pozn. red.] i kapitolky, které psal kolínský rabín Feder [Feder Richard (1875 – 1970): Vrchní zemský rabín v Brně. Nositel Řádu Tomáše Garrigua Masaryka III. třídy, in memoriam -2002, za vynikaící zásluhy o demokracii a lidská práva – pozn. red.] do českých mládežnických časopisů. Dětem se to moc líbilo. Postupně jsem jim začal vyprávět o koncentračních táborech. To mi už pomáhala moje přítelkyně Míša Vidláková. Ona si vzala skupinku nejmenších dětí a já jsem měl děti starší. No, ale v podstatě jsme byly obě skupiny stále dohromady. S dětmi jsme jezdili i na tábory. Byly to tábory á la stanování strýčka s dětmi, žádné zástupy, nástupy, vlajku zvednout, vlajku stáhnout.

S Míšou Vidlákovou jsem se znal již od padesátých let. Moje žena Alžběta v roce 1956 onemocněla a v roce 1957 mi řekla, že se mnou nechce dál žít. Další dva roky jsme sice spolu žili, ale potom už se to nedalo vydržet. Měl jsem tenkrát na výběr. Buď se s Alžbětou rozvést, což jsem nechtěl, nebo zůstat jako doposud. Nakonec jsem s ní tedy zůstal a po čase jsem se seznámil a dal dohromady s Míšou, se kterou se „přátelím“ dodnes.

Když jsem šel sedmdesátých letech do penze, stal jsem se tajemníkem židovských obcí v Čechách a na Moravě. Stal jsem se jím po smrti dosavadního tajemníka, doktora Iltise. K této funkci jsem se dostal tak, že jsem šel jednou kolem Staronové synagogy a tam seděl předseda Rady židovských obcí doktor Bas z Brna s rabínem Moše Rosenem z Bukurešti. Doktor Bas mi povídá: Pane inženýre, vy jste dělal s těmi dětmi... já bych potřeboval tajemníka.“ Na to jsem odpověděl, že nemám zkušenosti s právníkou prací. Na to mi povídá bukureštský rabín, že mám přeci vysokoškolské vzdělání, tak ať to aspoň zkusím. A tak jsem se stal tajemníkem a v této funkci jsem působil od roku 1979 do roku 1984. Tehdy si mě zavolali na ministerstvo kultury, kde mi nabídli spolupráci s StB [16](#). Řekl jsem jim: „Podívejte se, já nemám na to nervy, psychiku mám pokaženou, já jsem byl pět roků v lágru.“ A potom jsem kvůli tomu už nemohl dál vykonávat funkci tajemníka, což mě dost mrzelo. Nesl jsem to tak těžce, že jsem dostal infarkt a museli mi dát bypass. Když mě potom propustili z nemocnice, začal jsem dělat správce nového židovského hřbitova, na kterém je pohřbený Franz Kafka [Kafka Franz (1883 – 1924): pražský německy píšící prozaik židovského původu – pozn. red.]. Tuto funkci jsem zastával do roku 1994.

Obě moje děti vystudovaly gymnázium i vysokou školu. Syn Jiří vystudoval lékařskou fakultu univerzity Karlovy a v současné době je lékařem aplikované kardiologie na oddělení dětského sportovního lékařství v nemocnici Motole. Je ženatý a se svou ženou bydlí v Praze asi dvacet minut od mého domu v Praze-Suchdole. Jiřího manželka se jmenuje Jitka a není židovského původu. Po mamince je sice evangelička, ale ve skutečnosti je spíše ateistka. Je to strašně hodná a tolerantní holka. Na Jom kipur a na Roš Hašana chodí s námi do synagogy. S Jiřím mají dvě děti, a to Markétku [narozena 1991] a Editku [narozena 1995]. Markétce je dnes čtrnáct let a studuje v Praze na

španělském gymnáziu a Editka je v páté třídě.

Dcera Anna vystudovala stejně jako já VŠCHT v Praze, obor chemie a dnes pracuje jako chemička v laboratoři Motolské nemocnice. Se svým mužem bydlí asi osm set kroků ode mne. Aničky manžel se jmenuje Jaroslav Sterec a je židovského původu. Jarův tatínek se jmenoval Stern a byl inženýr. Za války přežil v Rumunsku. Jeho první žena nebyla Židovka. S ní se také nakonec rozvedl, protože to byla Němka a ohrnovala nos nad vším židovským. S Jarovou maminkou Magdou se poznal někde v Bukurešti a žil s ní až do smrti. On již zemřel, ale Magda žije dosud v Praze a je jí asi devadesát let. Jaroslav chytil od klíštěte klíšťovou encefalitidu a prodělal zápal mozkových blan a nyní to s jeho zdravím vypadá velmi špatně. Anička s Jaroslavem spolu mají dvě děti - Evičku [narozena 1983] a Pavla [narozen 1984]. Evička studuje medicínu v Praze a vnuk Pavel zase scénografii a režii na divadelní akademii v Brně. Moje dcera je členka židovské obce v Praze a i zpívá se souborem Mišpacha hebrejské písně. I své děti vede k judaismu. To mělo zejména na Pavla velký vliv. Ze začátku byl opravdu velmi pobožný, takže byly i časy, kdy chodil pravidelně do synagogy a jedl košer. Zajímal se i o moje paměti z koncentračních táborů. Tento náboženský „šok“ u něho již ale přestává, ale i nadále nejí vepřové maso a chodí do synagogy.

Židovské svátky se snažíme slavit všichni dohromady. Scházíme se hlavně na pesach, Roš hašana a Jom kipur. Slavíme buď u Aničky nebo u mě a u Alžběty v družstevním bytě na Suchdole, který máme nedaleko dětí. Alžbětu k Aničce musíme vozit autem, protože má ohnuté nohy a nemůže je narovnat. Naše vnoučata se také účastní všech akcí, které pořádá pražská židovská obec pro mládež. Kromě toho jim i já vyprávím svou válečnou historii. Nejdříve jsem ji vyprávěl Markétce, když už byla trochu starší. Nyní je zvědavá i Editka a pořád říká: „No, Markéta to ví a já ne.“ Tak jí to musím také pomaloučku vyprávět, i když jí zatím neříkám o všech těch zabijárnách.

Dalším členem mé rodiny je v současnosti také můj pes Punťa. Je to kříženec nedefinovatelné rasy s kníračem. Punťa k nám jednoho dne přišel a už u nás zůstal, takže si vlastně našel on nás než my jeho. Je to velký dobrodruh, protože v jednom kuse utíká, a to hlavně za fenkami v okolí. Jednou nám utekl, podhrabal se pod plotem mého souseda, který má třináctiletou fenku, a vzniklo z toho šest štěňat, z nichž se jedno jmenuje Artur. Punťa je schopný i cestovat autobusem. To do něj naskočí, jede k mrazárnám v Suchdole, protože si pamatuje, že tam bydlí jedna fenka, a potom se zase k nám vrátí. Jednou jel autobusem až do Ruzyně, odkud mi volal jeden pán, že se tam Punťa zatoulal. Ale než pro něho stačil zeť Jaroslav přijet, tak zase utekl a vrátil se domů až po třech dnech.

Můj vztah ke státu Izrael je velmi sympatický. Víím, že kdyby bylo nejhůř, mám kam jít. O izraelské obranné politice si myslím, že je to zejména výsledek tlaku Arabů. Mně osobně je líto, když někdo zabíjí židovské i arabské děti, protože se zakrvavenýma očima není možno stále žít. Byl bych moc šťastný, kdyby se to v této oblasti už vyřešilo a říkají to i moji izraelští známí. Zpřetrhání diplomatických vztahů Izraele a ČSSR v roce 1967 mě velmi mrzelo, protože v Izraeli žil můj strýc Arnold. Ten nás byl ještě v roce 1970 na měsíc v Čechách navštívit a rok na to v Izraeli zemřel. Od té doby, vždy když jedu do Izraele, jedu zapálit svíčku na jeho hrob v kibucu Chefciba. Já jsem byl v Izraeli několikrát. Spolu s Míšou Vidlákovou vždy nejdříve zakotvíme v Tivonu u jejích rodinných přátel, zde si půjčíme auto a objíždíme památky, známé a strýcův hrob.

Příbuzné má moje rodina ještě ve Spojených státech, kde žije sestra mé manželky Gisela Lesná a manželčina neteř. Protože se neteřina dcera nedávno vdávala, jede jí Anička do Ameriky navštívit. Já osobně jsem smrtí strýce Arnolda přišel o jediného příbuzného. Většina mé rodiny totiž zahynula

za druhé světové války.

Revoluci v roce 1989 [17](#) jsem přivítal s nadšením. Hned moje první cesta na západ vedla spolu s Míšou Vidlákovou za naší známou do západního Berlína. Spolu s ní jsme se potom vydali přes Rakousko do Švýcarska zase k její známé, kam od té doby jezdíme každý rok na lyže. Spolu s Míšou Vidlákovou jsme činní v Terezínské iniciativě. Ona je na jednom z vedoucích postů této nadace. Od roku 1989 jezdíme po základních, středních a vysokých školách v České Republice, Německu a Rakousku přednášet o holocaustu. V dnešní době je Míša také členkou prezidia pražské židovské náboženské obce. Jelikož jsem již v důchodu a také se musím starat o svou manželku, už mi na jiné aktivity nezbyvá čas. Snad jen ještě že se stýkám s kamarády z Osvětimské komise. Ta působí v Čechách a jsou v ní lidé, kteří byli za války v Auschwitzu. O své finanční situaci mohu říct, že není zas tak špatná, protože pobírám důchod, dávky z česko-německého fondu a z Claims Conference.

Glosář:

1 Terezínská iniciativa

v roce 1991 se setkali bývalí vězni různých koncentračních táborů a rozhodli se založit Terezínskou iniciativu (TI), jejímž cílem je připomenutí si osudu protektorátních Židů, připomenutí si mrtvých a zdokumentování historie terezínského ghetta. Terezínská iniciativa se tedy věnuje informačním, dokumentárním, vzdělávacím a redakčním aktivitám. Finančně podporuje návštěvy českých škol v muzeu terezínského ghetta.

2 Terezín

malé pevnostní město, které bylo v době existence Protektorátu Čechy a Morava přeměněno v ghetto, řízené SS (Schutzstaffel, Ochranný oddíl). Židé byli z Terezína transportováni do různých vyhlazovacích táborů. Čeští četníci byli využíváni k hlídání ghetta. Židé však s jejich pomocí mohli udržovat kontakty s okolním světem. Navzdory zákazů vzdělávání se v ghettu konala pravidelná výuka. V roce 1943 se rozšířily zprávy o tom, co se děje v nacistických koncentračních táborech, a proto se Němci rozhodli Terezín přetvořit na vzorové židovské osídlení s fiktivními obchody, školou, bankou atd. Do Terezína pozvali na kontrolu komisi Mezinárodního červeného kříže.

3 Živnostenská strana

pravostředová politická strana maloobchodníků, založená v roce 1906 v Čechách, o dva roky později i na Moravě, která existovala do roku 1938. Strana neměla vlastní jasně vymezený program, nikdy se nestala masovou stranou a nikdy nedosáhla více než 5,4 % hlasů v parlamentních volbách. Nejznámějšími představiteli strany byli Rudolf Mlčoch a Josef Najman.

4 Baťa, Tomáš (1876-1932)

český průmyslník. Z malého obuvnického podniku vybudoval největší továrnu v Evropě - v roce 1928 vyrábějící 75 000 párů denně. Jeho zásluhou se rovněž z vesnice Zlína, kde se továrna nacházela, stalo průmyslové centrum a nabídl tak zaměstnání mnoha Čechům. Roku 1932 zahynul při letecké havárii a vedení podniku se ujal jeho nevlatní bratr J. A. Baťa. Krátce před válkou podnik převzal syn Tomáše Bati, Tomáš John Baťa, který rozšířil obchod i do Kanady.

5 Sokol

jedna z nejznámějších českých organizací, která byla založen v roce 1862 jako první tělovýchovná organizace v rakousko-uherské monarchii. Největší rozkvět zažila mezi světovými válkami, kdy počet jejích členů přesáhl 1 milion. Sokol sehrál klíčovou roli při národním odporu vůči Rakousko-Uhersku, nacistické okupaci a komunistickému režimu, i když byl právě během první světové války, za nacistické okupace a komunisty po roce 1948 zakázán. Obnoven byl v roce 1990.

6 Josef II

(1741-1790): císař Svaté říše římské, král český a maďarský (1780-1790), představitel osvícenského absolutismu. Josef II. zavedl řadu politických, ekonomických, sociálních a kulturních reforem. Jeho "Toleranční patent" a "židovské reformy" udělily Židům práva, která dříve neměli: mohli se usazovat v královských městech, pronajímat půdu, věnovat se řemeslům a obchodu, stát se členy cechů. Zároveň však Josef II. vydal i řadu nařízeních, která neodpovídala židovským zájmům: zakázal používání hebrejštiny a jidiš v obchodu, zavedl povinnou vojenskou službu pro Židy, na základě zvláštního nařízení si Židé museli vybrat německé příjmení.

7 Protižidovské zákony v Protektorátu Čechy a Morava

po německé okupaci Čech a Moravy byla postupně zaváděna protižidovská legislativa. Židé nesměli chodit na veřejná místa, tj. parky, divadla, kina, koupaliště atd. Byli vyloučeni ze všech profesních asociací a nemohli být veřejnosti sloužící osoby. Nesměli navštěvovat německé a české školy, později jim byly zakázány i soukromé hodiny. Židé nesměli opouštět svá obydlí po 20. hodině. Mohli nakupovat jen mezi 15. - 17. hodinou. Mohli cestovat jen v oddělených částech prostředků veřejné dopravy. Byly jim zkonfiskovány telefony a rádia. Bez povolení se nesměli přestěhovat. Od roku 1941 museli nosit žlutou hvězdu.

8 Protektorát Čechy a Morava

Poté, co Slovensko vyhlásilo nezávislost v březnu 1939, Německo okupovalo Čechy a Moravu, které byly přeměněny v protektorát. Do čela Protektorátu Čechy a Morava byl postaven říšský protektor Konrád von Neurath. Povinnosti policie převzalo Gestapo. V roce 1941 Říše v protektorátu začala praktikovat radikálnější politiku. Byly zahájeny transporty Židů do koncentračních táborů, Terezín byl přeměněn v ghetto. Po druhé světové válce byly hranice Československa navráceny do původního stavu (kromě Podkarpatské Rusi) a většina německé populace byla odsunuta.

9 Invaze do Polska

Německý útok na Polsko ze dne 1. září 1939 je na západě všeobecně považován za datum vypuknutí druhé světové války. 1. září 1939 německá vojska vstoupila do Polska. Většina polského letectva byla zničena ještě na zemi. Němci při invazi bombardovali i mosty, silnice i polské vojáky. 3. září 1939 Velká Británie a Francie vyhlásily Německu válku.

10 Armáda generála Svobody

během 2. světové války generál Ludvík Svoboda (1895-1979) velel československým vojskům

spadajícím pod sovětské vojenské vedení a podílel se na osvobození východního Slovenska. Po válce se Svoboda stal ministrem obrany (1945-1950) a pak prezidentem Československa (1968-1975).

11 Ravensbrueck

koncentrační tábor pro ženy, blízko Fuerstenbergu, v Německu. Jeho výstavba začala koncem roku 1938. První deportovaní byly rakouské a německé ženy, které do Ravensbruecku byly převezeny 18. května 1939. Do konce roku 1942 počet vězňů v táboře dosáhl 42 000. Během celé jeho existence bylo do tábora transportováno asi 132 000 žen a dětí, z toho 92 000 bylo zabito. V květnu 1945 ti, kdo přežili tábor a následný pochod smrti, byli osvobozeni sovětskou armádou.

12 Pochod smrti

Němci se ze strachu z postupujících spojeneckých armád snažili zbavit důkazů v podobě koncentračních táborů. Proto ničili veškeré zařízení koncentračních táborů, které opouštěli. Vězni byli nuceni bez ohledu na věk a pohlaví nastoupit na mnohakilometrové pochody bez jídla a odpočinku na přespání. Tyto pochody obvykle neměly žádný konkrétní cíl.

13 Majdanek, koncentrační tábor

byl umístěn pět kilometrů od Lublinu v Polsku. Původně byl založen jako pracovní tábor v říjnu 1941. Na rozdíl od ostatních nacistických táborů byl Majdanek umístěn na otevřeném prostoru, který nebyl nijak chráněn. Během let 1942-43 bylo do Majdanku deportováno v rámci „Konečného řešení“ asi 130,000 Židů. Původně zde byly dvě plynové komory v dřevěné budově, které byly později nahrazeny dvěma plynovými komorami v cihlové budově. Počet zabitých je odhadován na 360 000, včetně Židů, sovětských válečných zajatců a Poláků. Tábor byl uzavřen v červenci 1944 a během pochodu smrti bylo popraveno asi 1 000 vězňů. V době příchodu Rudé armády zůstal však tábor jen částečně vyklizen, Rudá armáda zde našla asi 1 000 vězňů.

14 Tito, Josip Brož (1892-1980)

prezident Socialistické federativní republiky Jugoslávie od roku 1953 až do své smrti. Roku 1937 se ujal vedení Komunistické strany Jugoslávie a od roku 1941 vedl partizánské hnutí. Se svými partizánskými bojovníky osvobodil většinu Jugoslávie a roku 1945 se stal předsedou nové vlády. Znárodnil průmysl, provedl kolektivizaci zemědělství a potlačoval své politické protivníky. I když Jugoslávie měla úzké kontakty se SSSR, J. B. Tito často sledoval vlastní nezávislou politiku. Přijal západní půjčku na stabilizaci národní ekonomiky. Díky němu se Jugoslávie stala nejliberálnějším komunistickým státem v Evropě. Po Titově smrti roku 1980 se začalo projevovat etnické napětí, které se v 90. letech 20. století promítlo do rozpadu federace doprovázeného krutými boji.

15 Pražské jaro

období demokratických reforem v Československu, od ledna do srpna 1968. Reformní politici byli tajně zvoleni do vedoucích funkcí KSČ: Josef Smrkovský se stal předsedou národního shromáždění a Oldřich Černík předsedou vlády. Významnou osobou reforem byl Alexandr Dubček, generální tajemník ústředního výboru komunistické strany Československa (ÚV KSČ). V květnu 1968 ÚV KSČ

přijal akční program, který vymezil novou cestu k socialismu a sliboval ekonomické a politické reformy. 21. března 1968 na setkání zástupců SSSR, Maďarska, Polska, Bulharska, NDR a Československa v Drážďanech bylo Československo upozorněno, že jeho směřování je nežádoucí. V noci 20. srpna 1968 sovětská vojska spolu s vojsky Varšavské smlouvy podnikly invazi do Československa. Následně byl podepsán Moskevský protokol, který ukončil demokratizační proces a byl zahájen normalizační proces.

16 Státní tajná bezpečnost

československá zpravodajská a bezpečnostní služba založená roku 1948.

17 Sametová revoluce

známá též pod pojmem “listopadové události” označující období mezi 17. listopadem a 29. prosincem 1989, které vyvrcholily v pád komunistického režimu. V listopadu vznikla hnutí Občanské fórum a Veřejnost proti násilí. 10. prosince byla vytvořena vláda Národního usmíření, která zahájila demokratické reformy. 29. prosince byl zvolen prezidentem Václav Havel. V červnu 1990 se konaly první demokratické volby od roku 1948.